

Debat: El treball

Relator: Ramon d'Alòs

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Sociologia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Respecte al concepte de treball, les dues ponències parteixen d'una premissa comuna, fonamental: la consideració del treball com un tot, en el seu aspecte global de producció i reproducció. La ponència de Fausto Miguélez i Antonio Martín es basa més en la vida quotidiana com un pont que enllaça els dos àmbits, i la de Teresa Torns i Pilar Carrasquer se centra més en la funció reproductora com a condicionant del treball productiu. En aquest sentit, cal introduir-hi un element (proposat per Albert Recio, relator absent) sobre la conveniència o no de substituir el binomi producció/reproducció, per una terminologia més precisa mercantil/no mercantil. Aquest no és un debat nou, però en la mesura en què part del treball reproductiu habitual entra a ser un treball mercantil, es qüestiona si el binomi fins ara més emprat és una terminologia adequada per als conceptes o les noves realitats a les quals es vol referir.

La primera ponència presenta diferents idees o punts destacables que cal considerar específicament: una d'aquestes idees és la necessitat de trencar amb la hiperespecialització i de combinar les diferents sectorialitzacions. Fausto Miguélez i Antonio Martín afirmen que la recerca s'ha superespecialitzat, creant diferents àrees d'estudi sectorial, gènere, treball, etc. En aquest sentit, manca una combinació o una anàlisi de com es combinen aquestes diferents fragmentacions, per tal de trencar amb la pluralitat d'estudis sectorials, i fer-ho per assolir una comprensió més àmplia d'aquestes. Per altra banda, i recuperant el que és pròpiament la qüestió del treball, es planteja una triple dimensió des d'on es poden contemplar les transformacions del treball: 1) els canvis en l'activitat humana del treball productiu, 2) els contextos en què es dona la transformació del treball i 3) les estratègies dels actors socials. Aquesta darrera dimensió ha estat la menys estudiada, es pot dir que es produïx una absència important tant d'estudis sobre actors individuals com col·lectius, una manca d'estudis sobre actors socials en l'anàlisi de les transformacions del treball.

Pel que fa a la ponència de Teresa Torns i Pilar Carrasquer, quan es comenta que «és difícil trencar la lògica que limita treball a ocupació», el que es fa explícit és la dificultat d'investigar en camps en els quals és habitual trobar-nos amb idees preconcebudes, prenocions, creences amb les quals l'investigador ha de lluitar, i com aquestes poden constituir un obstacle important a

l'hora de fer recerca. Paral·lelament, apareixen com a obstacle les limitacions que en un moment donat pot presentar un comitent en l'elecció de l'objecte d'estudi; en aquest sentit, el tipus de finançament que ofereixen les DGICYT permet certa llibertat en l'elecció de la investigació, però també és real el fet que això pot limitar la investigació exclusivament a aquells camps per als quals hi ha diners i els camps per als quals no n'hi ha; i per aquest motiu la investigació acabi essent pràcticament nul·la. Per exemple, en l'àmbit del treball, hi ha diners per investigar sobre jaciments d'ocupació, des d'ajuntaments i d'altres administracions, però, en canvi, n'hi ha pocs per investigar la marginació, ja que els sectors marginats difícilment reuniran els diners per pagar-ho. La qüestió del finançament és un dels temes que cal plantejar en l'àmbit de la universitat: fins a quin punt aquest limita i condiona la investigació.

Finalment, cal plantejar dos aspectes referents a la metodologia: el primer, en referència als camps d'estudi que es presenten en les dues ponències, hom es queda amb la impressió que es fa poc ús de la metodologia investigació-acció, una metodologia, això no obstant, útil i per als camps en els quals es treballa. I en darrer lloc, respecte a la manera com es poden investigar les noves formes de treball. Es tenen coneixements metodològics per investigar les formes tradicionals de treball, però cal qüestionar si es posseeix metodologia apropiada per investigar les noves formes de treball. Per posar-ne un exemple, quina seria la metodologia apropiada per investigar els itineraris laborals o per estudiar les expectatives laborals? Aquests són nous camps d'investigació que es plantegen i que han de fer pensar sobre les metodologies utilitzades per tal d'abordar les noves realitats que apareixen.

«La recerca»: mètodes i tècniques

L'objecte de la recerca: «què s'investiga?» i els recursos: «qui paga?»

Una gran part de les polítiques de recerca, dels resultats, del «com s'investiga», del «qui investiga» i del «qui pot investigar», de quines conseqüències pot tenir la recerca, està justament condicionat pel «què s'investiga». Ja sigui per motius polítics, econòmics, etc., determinats aspectes de la realitat no s'investiguen i, per tant, ni surten a la llum ni en podem percebre conseqüències que puguin significar canvis. Per contestar a la pregunta «què s'investiga?», es podria dir que el marc universitari és un lloc privilegiat. Malgrat que s'entengui que des dels departaments, en primer lloc, s'investiga per contracte, el que s'investiga hauria d'estar dictaminat fonamentalment per les exigències científicoprofessionals, és a dir, pel debat que es porta a terme entre les persones que componen la comunitat universitària. Per això és tan important la recerca en grup, el debat sobre la recerca que es fa, el fet de presentar les noves recerques, la pluralitat. És a dir, si la determinació sobre el que s'investiga és donada justament per aquestes exigències, això no voldrà dir que desapareguin els lligams, però sí que significarà l'adquisició d'una bona posició, per fer recerca sobre les qüestions que realment en un moment determinat poden incidir, sectorial-

ment, generalment o globalment, sobre la vida social o les relacions socials, sense pressions o lligams externs.

Ahora, cal considerar, respecte als recursos o al finançament, que una part molt important de la recerca en ciències socials es pot fer amb pocs diners, és a dir, que la investigació en ciències socials no té els condicionants que pot tenir, per exemple, la recerca en l'àmbit de les ciències naturals (si no es té un aparell determinat que val molts milions no es pot fer recerca). En la decisió de fer recerca, l'investigador pot resoldre el problema del «què s'investiga?» des del punt de vista de lliurar-se bastant fàcilment d'un possible comitent o client.

La tercera qüestió que cal plantejar és que una part important de la recerca que es fa —i que hauria de constituir la part més important—, podria ser la recerca que finança, encara que sigui escassament, l'Administració (el Ministeri, la Conselleria d'Educació, la Unió Europea, etc.). Aquesta recerca, tot i que pugui tenir certs vincles de temporització, difícilment presenta vincles o pressions que obliguin l'investigador a anar cap a una determinada direcció. Certament, la UE i altres organismes com la DGICYT determinen àmbits preferents de la recerca, però en aquests àmbits preferents hom pot trobar aspectes i maneres de fer la recerca que ofereixen una certa llibertat. (Fausto Miguélez)

La funció de la investigació: bàsica i aplicada, i la necessitat de vincular-la a la docència

La investigació a la universitat ha de ser en bona part bàsica, realitzable a través de projectes a llarg termini finançats per la DGICYT, i alhora i de manera compatible ha de ser investigació aplicada o operativa; relacionada amb els projectes d'investigació bàsica, pot basar-se en projectes més concrets, de temps molt més determinat, i a través de fundacions europees o institucions d'àmbit local.

En relació amb la qüestió de la investigació bàsica i aplicada, cal destacar la necessitat d'establir forts lligams entre aquesta i la docència. Avui, aquest fet només es dona de forma individual, en funció del professor i del tipus de docència que imparteix. Aquest és un problema d'ordre institucional, ja que la pròpia universitat hauria de possibilitar un diàleg més gran entre facultats i departaments, a fi que bona part de la investigació fos aplicable o fos traslladable en forma de cursos a la docència. Això té a veure amb un projecte que plantegi com es pot traslladar la investigació a la docència, però de manera organitzada i formalitzada. (Antonio Martín Artiles)

La dificultat de trencar amb les prenocions

En referència a la dificultat de trencar amb les prenocions quan es posa el focus sobre objectes d'estudi no pertinents, és cert que per començar a fer recerca cal vèncer l'obstacle epistemològic del qual parla Bourdieu. L'obstacle epistemològic derivat de la pròpia activitat o àmbit intel·lectual és relativament senzill de superar només llegint i discutint amb els companys més propers. El que

és difícilíssim de trencar són els àmbits intel·lectuals imposats pels qui manen a la comunitat de la qual formes part. (Teresa Tornó)

El treball en equip: dificultats i «virtuts»

El treball en equip, sobretot quan es tracta de grups grans, presenta diferents dificultats: en primer lloc, la dificultat per arribar a un acord respecte als continguts que s'han d'investigar en cadascuna de les investigacions: quan una investigació està bastant datada, evidentment les discussions no poden ser extenses, això no obstant, en investigacions de període més llarg, tipus DGICYT, el debat se centra en el procés de negociació sobre el marc teòric o els continguts més explícits: hipòtesis, la metodologia, etc. Per realitzar aquesta negociació es necessita molt de temps i fa la investigació aparentment lenta, però molt més rica des del punt de vista intel·lectual. Aquestes investigacions de llarga durada acostumen a durar uns tres anys, el primer any es dedica pràcticament a discutir sobre la construcció de la investigació: procés de negociació on cadascú intenta que apareguin els propis interessos, tant en contingut com en metodologia. És un procés llarg però presenta l'avantatge que la negociació i les relacions d'interessos particulars constitueixen ja un resultat de la investigació, tant a nivell de continguts com de metodologia, de manera que no és només una preparació de la investigació. Normalment, el segon any és el que concentra el gruix de treball, de treball de camp, on les discussions tendeixen a ser menors, i retornen a la tercera part o tercer any, quan s'han de realitzar els processos d'anàlisi. El segon aspecte referent al treball en equip són els implícits, no els implícits polítics, sinó els implícits que poden definir-se com a «virtuts» del treball en equip, i aquests implícits són: a) Respecte a la distribució interna del poder en una investigació, tot i que és un aspecte que crea problemes implícits i explícits, es pot dir que s'han assolit formes d'equilibri i de tolerància. b) La publicació del resultat, que també és una manifestació del poder distribuït, sol ser difícil negociar en la vida dels grups, això no obstant, en un equip que desitja treballar, ha d'estar definit de manera implícita encara que no s'hagi discutit d'aquestes coses de manera explícita. c) Respecte al problema de la distribució dels diners possibles —o no possibles— que vénen d'una investigació, en aquest punt s'ha arribat a bones formes de coexistència. d) S'han assolit quotes importants de llibertat dins dels grups, de manera que cadascú té opció de negociar amb altres grups la possibilitat d'investigar paral·lelament, no hi ha coaccions per mantenir-se als equips. e) Pel que fa a l'exigència i importància de la formació de becaris, es fa de manera satisfactòria, hi ha una voluntat explícita que es produeixi. No obstant això, malgrat aquests implícits que podem considerar com a virtuts, el treball en equip presenta inconvenients pel fet que es va massa de pressa —s'acaba una investigació i se n'ha de començar una altra— i pel fet que manquen grans construccions teòriques perquè no hi ha temps. Les hipòtesis se succeeixen, les investigacions s'acumulen, no hi ha temps per decidir parar en conjunt i reflexionar sobre el que s'ha fet, sobre el contingut teòric que s'ha adquirit. (Carlos Lozares)

Les dades com a construcció de la realitat

En el procés d'investigació cal partir de «què són les coses», no del que es vol que siguin i, en aquest sentit, cal partir de les dades, que hi són, i que cal utilitzar-les, encara que, òbviament, presentin dificultats. No obstant això, aquesta consideració presenta una dificultat molt important respecte a com es pot saber que les coses són el que són i fins a quin punt no són resultat d'una construcció. Per exemple, l'EPA (que construeix dades seguint la classificació de l'Organització Internacional del Treball) utilitzada de manera comuna per a les investigacions sobre treball, construeix realitat quan suposa que allò pertinent és contraposar ocupació a atur en termes de desig expressat de treballar. Alhora, la Constitució, marc acceptat, consensuat i imposat, defineix el treball com un dret i com un deure. Així, per exemple, segons l'EPA, la taxa d'atur dels homes és del 14%, mentre que la de les dones és del 27%; això no obstant, si fem una reconstrucció alternativa de les dades, la realitat és diferent, amb una taxa d'atur de les dones del 66% i del 27% en els homes. És una construcció interessada de la realitat el fet de considerar el treball com una opció: el treball és una imposició, i treballa tot aquell que té edat de treballar, amb la qual cosa també cal redefinir quina és l'edat de treballar. No cal negar la utilitat de les dades estadístiques, però cal considerar-les com a construccions de la realitat i, per tant, es fa necessari realitzar un acte de desobediència civil, rebutjant les classificacions instituïdes i desobeint aquesta realitat construïda, proposant-ne una d'alternativa, no com «La Realitat», sinó reconeixent-la com a proposta alternativa. (M. Jesús Izquierdo)

Per tant, cal fugir, per una banda, d'una reificació de la societat i, per altra banda, de la creença que construïm la societat. Cal fer una construcció pluri-dimensional; les dades són en part reflex i en part vehicle de la realitat, l'important és saber què es vol investigar per tal d'adequar la tècnica a l'objecte d'estudi; per tant, per abordar aquesta realitat cal fer-ho des de la pluralitat de les tècniques. (Fausto Miguélez)

En definitiva, analitzar «el que és» es pot fer a través d'una aproximació epistemològica, reforçada amb una càrrega teòrica que aporta la perspectiva per observar, i finalment a través d'una validació empírica, on, evidentment, la mesura no és innocent. (Teresa Torns)

Els llenguatges de la sociologia i els problemes terminològics

El problema de la sociologia com a disciplina és que, per una banda, és una disciplina codificada, és a dir, que posseeix un llenguatge propi i intern, i, per altra banda, es tracta d'una disciplina utilitzada de manera partidista, amb un llenguatge pensat per a la difusió i la divulgació. Al món acadèmic cal utilitzar un llenguatge determinat i diferent del del món divulgatiu, no de manera polivalent, ja que és aquest fet el que crea confusió. Un exemple d'això és la confusió entre els conceptes *social* i *sociològic*, així que cal aclarir conceptes i saber quins són els propis de la recerca i quins són els propis de la divulgació. (Marina Subirats)

«L'objecte»: continguts, conceptes, termes...

Terminologia i conceptes: producció/reproducció, mercantil/no mercantil, sexe/gènere...

El debat sobre les qüestions conceptuals referents als termes producció/reproducció, mercantil/no mercantil, etc. és un debat obert. El que és clar és que existeixen un seguit de parcel·les d'activitat i de l'activitat de certs col·lectius que no són prou vistes, i a les quals només s'hi pot arribar des de la consideració que no es pot analitzar l'activitat laboral femenina sense tenir present la seva funció reproductora, i és d'aquí que sorgeix el nom de *producció/reproducció* —ja utilitzat per la teoria econòmica de les dones del grup de Cambridge— o *treball productiu* i *treball reproductiu*. Paral·lelament, també es pot considerar que l'espècie humana va realitzar activitats no mercantils abans que les mercantils, i avui en dia molta gent sobreviu al planeta sense fer activitats mercantils, és per això que apareixen noves propostes terminològiques, com *treball pagat* o *treball impagat*. Aquesta és una nova possibilitat que mostra com aquest debat roman obert i s'hi poden incorporar noves propostes. No obstant això, costa tant explicar el treball de la reproducció, que s'ha acabat parlant de treball domèstic i familiar, de manera que és diferent el nivell conceptual i el terme que se li atribueix. (Teresa Torns)

Tanmateix, el fet que ens trobem en un debat obert no nega l'exigència d'evitar la confusió entre termes i conceptes, cosa que passa sistemàticament respecte de gènere: entenent-lo com un terme que substitueix a sexe, quan pròpiament és un concepte. S'ha creat una confusió tan gran que ja no s'usa en el sentit conceptual, de manera que perd utilitat analítica; per exemple: quan es parla de la qüestió de la segregació per gèneres, si ens referim a la separació dels homes en un lloc i de les dones en un altre, estem parlant de segregació per sexes. De la mateixa manera, amb els conceptes de *producció/reproducció*, cal anar molt en compte respecte a com es conceptualitza el terme *reproducció*. Si el terme *reproducció* és «repetició», aquest és el sentit amb què s'ha utilitzat en sociologia, cal plantejar-se si és tot repetició o si estem parlant de treball domèstic. Per altra banda, als entorns on s'usa la contraposició producció/reproducció, quan s'enumeren els treballs reproductius se salta damunt d'un aspecte molt important, se salta damunt del sexe i de la sexualitat, és a dir, es consideren treballs reproductius planxar, rentar la roba, cuidar dels nens i sostenir emocionalment el marit, però el tema de la sexualitat no és treball, no apareix a la llista, ja que és molt difícil decidir si es tracta de treball o de plaer segons el cas (si es té orgasme o si no es se'n té).

Seguint amb el tema de la sexualitat però portat al terreny del treball mercantil, cal afirmar que hi ha hagut una lluita important pel que fa a la segmentació dels treballs per sexes en aspectes com l'exèrcit, els bombers o les mines. Són llocs clàssics on les dones n'han estat excloses, i s'ha considerat que era discriminació de la dona negar-los l'entrada a aquests sectors. Es pot considerar, amb aquest tipus d'afirmacions, que tant parlar de gènere s'ha oblidat la sexualitat. Si s'analitzen aquells llocs on els homes s'han resistit a la inte-

gració de dones, observem que es tracta de sectors on es necessita una confiança absoluta i una solidaritat intensa entre els membres del grup, ja que s'hi juga la vida. Així, la introducció de relacions, interessos i rivalitats de caràcter sexuat, creuar treball amb sexualitat en entorns on salvar la vida està associada a unes condicions d'intensa solidaritat grupal, pot ser molt distorsionant. Superar radicalment la segregació dels sectors per sexes significa reprimir intensament la sexualitat.

Probablement, l'origen de l'ús d'aquesta terminologia va néixer amb tot l'esforç d'algunes marxistes ortodoxes, que es van esforçar a posar el tema de la dona en el marc d'anàlisi de les relacions capitalistes. I ho van fer dient que l'oposició principal és burgesia i proletariat, perquè les dones produeixen la força de treball, i la força de treball l'exploten els capitalistes, per tant, les dones són les víctimes del capitalisme. Cal dir que la dona no produeix força de treball, la dona produeix vida humana que pot ser força de treball o no; aquesta és una conceptualització, no estrictament incorrecta, sinó amb ressonàncies de fons que poden crear confusió. (M. Jesús Izquierdo)

L'itinerari laboral: qüestions poc resoltes

Partint de les idees de treball i ocupació, cal afegir-hi alguns aspectes a fi de poder parlar d'un itinerari laboral complet, i aquests aspectes són, per un costat, la formació i l'educació com a forma de preparació per a l'ingrés al món laboral i, per l'altre costat, la consideració de la no ocupació, o la jubilació com a pèrdua definitiva de la feina, la preparació per a aquest moment i les noves formes de treball que apareixen en aquesta etapa. El treball és un eix organitzador de la vida, de manera que quan es deixa de formar part del món laboral s'ha d'organitzar la vida entorn d'altres activitats i, per tant, cal analitzar aquestes noves formes: si són productives o reproductives, etc. (P. Barenys)